

М.І. Пентиліук
О.М. Горошкіна
Л.О. Попова

Українська Мова

11

Рівень
стандарту

М. І. Пентилюк, О. М. Горошкіна, Л. О. Попова

Українська Мова

Підручник для 11 класу
загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням українською мовою

Рівень стандарту

За загальною редакцією доктора педагогічних наук,
професора М. І. Пентилюк

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Харків
«Січчя»
2012

ББК 81.2УКР—922
П25

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Наказ МОН України від 16.03.2011 р. № 235)*

Автори:

Пентиліук М. І. — доктор педагогічних наук, професор кафедри українського мовознавства та основ журналістики Херсонського державного університету;

Горошкіна О. М. — доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови Луганського національного педуніверситету ім. Т. Г. Шевченка;

Попова Л. О. — кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови Луганського національного педуніверситету ім. Т. Г. Шевченка

На обкладинці використано фрагмент картини Наталі Лук'янюнок «Автопортрет» та декоративно-прикладного розпису

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

— вправа інформативної дії

— вправа підвищеної складності

— вправа на переклад

— робота з ілюстрацією

— робота з комп'ютером

— міжпредметні зв'язки

— робота з текстом

* — слово в тлумачному словнику

Пентиліук М. І.

П25 Українська мова: підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навчанням укр. мовою : рівень стандарту / М. І. Пентиліук, О. М. Горошкіна, Л. О. Попова; за заг. ред. М. І. Пентиліук. — Харків : Сидія, 2012. — 208 с.

ISBN 978-966-2542-31-8.

ББК 81.2УКР—922

ISBN 978-966-2542-31-8

© М. І. Пентиліук, О. М. Горошкіна,
Л. О. Попова, 2012
© Видавництво «Сидія», 2012

Дорогі одинадцятикласники!

Незабаром ви закінчите школу. Що візьмете з собою в майбутнє?! Звичайно ж, мову своїх пращурів, мову маминої коліскової й батьківського твердого слова, мову першої вчительки й мову свого народу, мову веселого дитинства й замріяної юності. Не забувайте своєї мови, плачайте її, бо мова — ваш друг і порадник у житті.

Запрошуємо вас до співпраці! Щоб краще опанувати українську мову, пропонуємо разом міркувати, аналізувати, робити висновки. Саме на це спрямована побудова нового підручника. До кожної теми дібрано епіграфи, що орієнтуватимуть вас у мовному матеріалі. Вправи згруповано за рубриками: *«Живе поезія у мові»*, *«Правописний практикум»*, *«Комунікативний практикум»*, *«Кроки до успішного спілкування»*, *«Це варто знати»*, *«Складаймо професійне портфоліо»* тощо. Виконуючи завдання до вправ, спирайтеся на поради: *«Поміркуйте»*, *«Пригадайте»*, *«Проведіть дослідження»*, *«Зробіть висновок»*. Визначення понять ви знайдете як у текстах вправ, так і в рубриці *«Зверніть увагу!»*.

Підручник допоможе вам удосконалити мовлення, глибше пізнати правила спілкування, відчутти себе освіченою, впевненою людиною, здатною за допомогою мови якнайкраще виявити свої здібності в будь-яких життєвих ситуаціях. Ви будете працювати під керівництвом учителя, самостійно, у парах і групах. Сподіваємося, вас зацікавлять рубрики *«Видатні українці»*, *«Мандруємо світом»*, *«Читайте українською!»*, стануть корисними для вас і завдання *«Допоможіть знайти помилку!»*, *«Антисуржик»*.

Ознайомлюючись із виданнями, вказаними в рубриці *«Бібліографічне бюро»*, ви вироблятимете навички роботи з довідковою літературою, навчитеся добирати необхідний матеріал з різних галузей знань.

Слова, позначені зірочкою, тлумачаться у словнику в розділі *«Додаток»*. У рубриках *«Перевірмо себе»*, *«Аналізуймо тексти самостійно»* подано завдання, за якими ви зможете підготуватися до тематичної атестації та до зовнішнього незалежного оцінювання.

Успіхів вам в опануванні української мови і вдалого вибору майбутньої професії!

Автори

ВСТУП

1. Українська мова у світі. Українська діаспора

І там, де звучить рідна мова,
Живе український народ.

В. Сосюра

1. Поміркуйте. Прочитайте епіграф до теми. Чи погоджуєтеся ви з думкою, висловленою поетом? Сформулюйте власні твердження щодо порушеної проблеми, наводячи приклади з історії, географії.

2. І. Прокоментуйте висловлювання. Визначте тему й основну думку кожного з них. Випишіть найважливішу інформацію з кожного висловлювання.

1. Мова є вмістилищем усього сутнісного, вона безпараметрична, кордони її ніколи не збігаються з географією (*П. Мовчан*).
2. Світ Божий великий, і складається з окремих народів чи націй, і кожен народ — окреме закінчене ціле. І в тому й краса Всесвіту, що народи зберігають окремішність. Як на пишній луці кожна окрема квітка має свій окремий колір і запах (*І. Огієнко*).
3. Для мене мови народів — як зорі на небі. Я не хотів би, щоб усі зорі злилися в одну величезну, на півнеба, зірку. Для цього є сонце. Хай сяють і зорі. Хай у кожної людини буде своя зірка (*Р. Гамзатов*).

Комунікативний практикум

II. Об'єднайтесь у пари. Оберіть за бажанням роль журналіста або респондента (того, у кого беруть інтерв'ю). Журналісти пропонують тричотири запитання за висловлюваннями.

3. І. Прочитайте текст. Випишіть ключові слова.

Сучасна українська літературна мова — це одна з високорозвинених мов Європи та всього світу. Її вивчають у національно-культурних товариствах інших країн, у найкращих світових університетах.

Це рідна мова українців, розкиданих по світах. Зокрема, більше 1 мільйона українців проживає в Канаді, понад 5 мільйонів — у країнах Західної і Східної Європи, Америки, Австралії, 7 мільйонів — у країнах СНД і Прибалтики, зокрема 4 мільйони у Російській Федерації. За кількістю носіїв українська мова є другою після російської у сім'ї слов'янських мов (*Л. Бондарчук*).

II. Поясніть, як ви розумієте вислів: *Українська мова... не сирота, має слов'янську родину й світову славу* (Д. Павличко). Скористайтеся фотоілюстраціями.

4. I. Прочитайте текст. Визначте тип і стиль мовлення. Поясніть поділ тексту на абзаци.

Явища діаспори* й еміграції* споконвічні. Соціальні та економічні мотиви примушували цілі народи або їхні частини залишати первісні оселі й поселятися в суміжних вільних просторах або на землях інших народів, де було легше для їхнього кращого проживання й безпеки. Так вони розширювали територію своїх первісних батьківщин або створювали етнічні* острови серед іншоетнічної більшості. Здебільшого, хоч не завжди, зберігали свій етнічний характер — релігію, мову, культуру, побутово-етнографічні прикмети, хоч іноді й швидко асимілювалися* й зникали.

Цим народам, що зберігали своє самобутнє існування, історична та соціологічна науки надали наймення *діаспора*.

Істотною властивістю діаспори є її духовний зв'язок з батьківщиною, етнічна єдність незалежно від політично-правових змін і державної належності етноносіїв. Коли ці духовні, культурні зв'язки розриваються, перестає існувати діаспора, народ інтегрується у більшість, втрачає свої самобутні елементи й

мом становлення людини як соціальної особистості, засобом впливу суспільства на особистість.

Головна мета мовленнєвої комунікації — обмін різноманітною інформацією. Звичайно, спілкування й обмін інформацією між людьми здійснюється не лише за допомогою мови. Тому, зважаючи на це, засоби передачі інформації від людини до людини розподіляються на вербальні й невербальні (За О. Гойхманом, Т. Надєїною).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Порівняйте викладену в тексті інформацію про комунікацію з уже відомою вам. Узагальніть інформацію про комунікацію, її види й мету.
2. На прикладі тексту з'ясуйте, як ви розумієте поняття *мовленнєва комунікація, комунікабельність, мова як інструмент мислення*.
3. Сформулюйте визначення понять *вербальні і невербальні засоби спілкування*. Чи можна, на вашу думку, визначити, які з засобів спілкування важливіші?

12. I. Перекладіть текст українською мовою.

Культура речи человека играет важную роль в процессе речевой коммуникации, одной из задач которой является желание произвести хорошее впечатление на собеседника, т. е. позитивная самопрезентация. На основании того, как человек говорит, можно сделать вывод об уровне его духовного и интеллектуального развития, о его внутренней культуре.

В обиходном значении культуру речи понимают часто как «красивую» речь, содержащую изысканные слова и выражения. Однако это понятие более объёмно и содержательно.

Культура речи — это умение правильно говорить и писать, а также употреблять слова и выражения в соответствии с целями и ситуацией общения. Таким образом, выделяют такие критерии культуры речи — правильность и коммуникативная целесообразность. Но этими критериями культура речи не ограничивается (О. Казарцева).

II. Виконайте завдання за текстом.

1. Продовжіть текст розповіддю про такі критерії культури мовлення, як *точність, логічність, доступність, чистота, багатство, виразність, естетичність, доречність*.
2. **Зробіть висновок.** Чому дотримання ознак культури мовлення — важлива передумова ефективної комунікації?
3. **Поміркуйте.** Прочитайте епіграф до теми. Як ви розумієте вислів Івана Франка?

Кроки до успішного спілкування

13. I. Прочитайте текст. Доберіть заголовок до нього. Випишіть ключові слова з тексту, обґрунтуйте їх роль у розкритті змісту.

Сьогодні, як правило, до більшості претендентів на гідні вакансії незмінно пред'являють таку вимогу, як *комунікабель-*

ність. Та й хіба може бути інакше? Без гарних здібностей до ефективного спілкування не можна організувати людей, а без злагодженої команди не домогтися значних результатів у будь-якій справі.

За визначенням, **комунікабельність** — це сумісність (здатність до спільної роботи) різнотипних систем передачі інформації; здатність до спілкування, товарицькість.

Комунікабельність передбачає двобічну взаємодію, тобто людина не лише має гарно говорити, а й уміти слухати, чути і розуміти те, що респондент хоче донести. Людей, які вміють говорити довго, достатньо, але здатних ще й адекватно чути співрозмовника — одиниці. Тому комунікабельність — це своєрідний талант, який завдяки завзятості й бажанню цілком динамічно розвивається.

Психологічна готовність до спілкування, активність, розвинене лінгвістичне мислення, багатий словниковий запас і культура мовлення — на основі цих складових замішується «коктейль» успішного спілкування. Набрати телефонний номер, дізнатися потрібну інформацію, поговорити з незнайомою людиною, виступити перед тією чи іншою аудиторією, поставити запитання під час публічного виступу — для одних ці за-

слідники вказують, що є підстави вважати, ніби саме члени «Аненербе» в роки Другої світової війни були причетні до конфіскації «Велесової книги» в її власника.

У сучасній Україні вивченням цієї пам'ятки займається багато вчених: Борис Яценко, Галина Лозко, Юрій Шилів, Олесь Білодід, Дмитро Федоренко, Валерій Шевчук, Микола Карпенко (*Н. Веневцева*).

II. Чи можна текст вважати відгуком про «Велесову книгу»? З чого це видно? Яка позиція автора щодо пам'ятки?

III. Складіть і запишіть план тексту.

Зверніть увагу! **Відгук** — мовленнєвий твір (висловлювання), що передбачає вираження емоційно-оцінного ставлення до прочитаного, побаченого, почутого. Головним у відгуку є особистісне сприйняття твору, аргументована оцінка книги, спектаклю тощо.

195. Пригадайте. Що ви знаєте про відгук з попередніх класів? Прочитайте текст. Що нового ви дізналися про відгук? Запишіть ці відомості у формі ключових слів і словосполучень.

Створюючи відгук, мовець ставить різні завдання: поділитися враженнями про прочитане, побачене, почуте; вплинути на почуття й думки читачів; поставити у відгуку питання дискусійного характеру; оцінити твір з точки зору актуальності порушених у ньому проблем та ін.

Відгуки розрізняються залежно від рецензованого джерела. У відгуку про художній твір висловлюється ставлення до героїв, подій, їх учасників, відзначаються особливості художньої форми твору. У відгуку про науково-популярну книгу не тільки говориться про те, яке враження вона справила, а й повідомляється, як допомогла книга розширити й поглибити знання. У відгуку про телепередачу можуть розкриватися особливості її побудови, роль звукового, зорового рядів тощо.

Відгуки розрізняють за стилем. Так, якщо мета відгуку — поділитися враженнями від прочитаного, побаченого, почутого з товаришем, батьками, він пишеться в розмовному стилі. Якщо мета відгуку — привернути увагу читача до книжки, посперечатися з приводу поведінки героїв, то в ньому поєднуються елементи розмовного й публіцистичного стилів (*За Л. Туміною*).

Кроки до успішного спілкування

196. I. Прочитайте текст. Доберіть заголовок. Визначте тип і стиль мовлення.

Похвала кожному подобається, а критика, навпаки, завжди неприємна. Чутливі люди особливо довго пам'ятають похвалу

або критичні зауваження, а це підсвідомо впливає на їхнє ставлення до того, хто їх покритикував за що-небудь чи похвалив. Звісно, не завжди можна лише хвалити, доводиться також указувати на хиби.

Щоб, критикуючи людину, не принизити її гідності, треба мати неабияке вміння. Критикувати або вказувати на хиби слід обережно й тактовно (*І. Томан*).

II. Скористайтеся порадами автора, коли у відгуку треба буде вказати на недоліки тексту та висловити побажання.

Д о в і д к а. *Критика* — коментар, оцінка, аналіз, осуд. *Хиба* — помилка, недолік, огріх, похибка.

Комунікативний практикум

197. I. Складіть письмовий відгук про телепередачу, дотримуючись вказаної послідовності. Скористайтеся фотоілюстраціями.

1. Назва телепередачі, канал, на якому вона транслювалася.
2. Автор (диктор чи тележурналіст).
3. Чим вона цікава (обґрунтувати на основі конкретних фактів і прикладів).
4. Як оформлена телепередача (демонстрації, ілюстрації, кліпи)?
5. Мовне оформлення.
6. Що вона дає глядачеві, як впливає на нього?
7. Чи варто, на вашу думку, дивитися такі телепередачі?

II. З текстом відгуку виступіть перед однокласниками.

Тужавіти, -іє, *недок.* Висихаючи, робитися твердим, щільним, тугим; тверднути.

Улогівина, -и, ж. Велике заглиблення в рельєфі місцевості, западина з пологими схилами.

Фонтан, -а, ч. 1. Струмінь води, який б'є вгору або витікає під тиском, а також спеціальний прилад, що забезпечує викидання води, і споруда, що його обрамляє. 2. Струмінь нафти, газу, води і т. ін., що викидається на поверхню землі зі свердловини здебільшого під природним тиском пластів. 3. Споруда з пристроєм для подавання води під тиском; водорозбірна колонка. 4. *перен., розм.* Нестримний потік або вияв чого-небудь (слів, красномовства тощо).

Хвіртка, -и, ж. 1. Невеликі вхідні двері в паркані або у воротах.

Хула, -и, ж., *книжн.* Те, що ганьбить, знеславлює, осуджує кого-, що-небудь; осуд, ганьба.

Царина, -и, ж. 1. Околиця, край села. 2. Місцевість за селом, де пастух збирає худобу; вигін. 3. Необроблюване, поросле травами поле. 4. *діал.* Засіяне поле; посіви; лан. 5. *перен.* Сфера діяльності людини; ділянка, галузь.

Чиря, -яти, с. Пташа качка чирки.

Чорторій, -ю, ч., *розм.* Глибока яма, рів, прірва.

Шлейф, -а, ч. 1. Довгий задній край жіночого плаття, який волочиться по землі; трен. 2. Сільськогосподарське знаряддя для вирівнювання та легкого поверхневого розпушування ґрунту. 3. *геол.* Смуга відкладів, що облямовує підніжжя якого-небудь підвищення. 4. *ел.* Провідник у вигляді петлі, що використовується в магнітоелектричних осцилографах і гальванометрах для визначення місця пошкодження лінії зв'язку і т. ін. 5. Відрізок лінії передачі, що його застосовують для налаштування надвисокочастотних приладів.

Щабель, щабля, ч. 1. Поперечний (горизонтальний) брусок, планка в драбині. 2. *заст.* Східець. 3. *перен.* Етап, стадія розвитку, здійснення чого-небудь. 4. Кожний звук музичного звукоряду, гама, ладу.

Ятріти, ятрю, ятриш, *недок.* 1. *перех.* Спричиняти, викликати чим-небудь запалення, біль, подразнення в чому-небудь (перев. в рані, хворому місці тощо). 2. *перех., перен.* Необережними словами, діями, спогадами змушувати знову відчувати, переживати щось важке, неприємне.

ЗМІСТ

Дорогі одинадцятикласники! 3

ВСТУП

§ 1. Українська мова у світі. Українська діаспора 4

НАЙВАЖЛИВІШІ ВІДОМОСТІ З СИНТАКСИСУ І ПУНКТУАЦІЇ

- § 2. Словосполучення і речення, синтаксичні зв'язки в них. 17
Читайте українською 31
- § 3. Особливості вживання простих речень у мовленні.
Інтонування різних видів простих речень 43
- § 4. Удосконалення правописної грамотності 57
Читайте українською 68
- § 5. Особливості вживання в мовленні різних видів складних
речень. Інтонування різних видів складних речень.
Синтаксичний аналіз. 71
- § 6. Удосконалення правописної грамотності 86
- § 7. Основні пунктограми у простому і складному реченнях,
у реченнях із прямою мовою та в діалозі. Пунктуаційний
аналіз. Способи цитування 96
Читайте українською 104
- § 8. Удосконалення правописної грамотності 110
- § 9. Текст як середовище функціонування мовних одиниць.
Основні ознаки тексту 118
- § 10. Зміст і будова тексту. Складне синтаксичне ціле. Актуальне
членування речення. Способи зв'язку речень у тексті 129
- § 11. Класифікація текстів за сферою використання, метою,
структурними особливостями. Види текстів у діловому,
професійному мовленні. Тексти різних стилів, типів,
жанрів мовлення 145
Читайте українською 153
- § 12. Основні види переробки тексту 161
- § 13. Удосконалення правописної грамотності 173
- § 14. Повторення наприкінці року 181

РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

- Поняття комунікації як діяльності учасників спілкування.
Комунікація в професійній сфері. Етика професійного спілкування . . 9
- Використання вербального й невербального коду в комунікації.
Міжкультурна комунікація і професійна діяльність 24
- Риторика як наука і мистецтво 38
- Риторичні вимоги до мовця. Імідж оратора. Професійний імідж . . . 52
- Звіт про виконану роботу 66
- Підготовка промови 80
- Конспект публічного виступу. 92
- Коспектування висловлювання, що сприймається на слух 107

Складання і розігрування діалогів на професійну тему.	
Ведення переговорів	114
Переказ із творчим завданням	125
Відгук про телепередачу	137
Протокол. Витяг з протоколу	140
Виступ на семінарах, зборах, конференціях	157
Полеміка у професійному спілкуванні. Полемічні прийоми.	
Етика полемічної майстерності	169
Стаття	176
Твір на морально-етичну тему	178
ДОДАТОК	
Перевірмо себе	185
Аналізуймо тексти самостійно	196
Короткий тлумачний словник	202

Навчальне видання

*ПЕНТИЛЮК Марія Іванівна
ГОРОШКІНА Олена Миколаївна
ПОПОВА Людмила Олександрівна*

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних
закладів з навчанням українською мовою

Рівень стандарту

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Редактор *О. С. Криворучко*
Художній редактор *М. Ю. Крюченко*
Технічний редактор *Л. І. Аленіна*
Коректор *С. В. Войтенко*

Формат 60×90¹/₁₆. Ум. друк. арк. 13.
Обл.-вид. арк. 10,81. Тираж 3000 пр. Зам. № 12-11-1614

Видавництво «Сичія»

Свідоцтво про державну реєстрацію
серія ДК № 3363 від 30.12.2008 р.
61017, м. Харків, вул. Кокчетавська, 20

Віддруковано
ТОВ «ПЕТ»

Св. ДК № 3179 від 08.05.2008 р.
61024, м. Харків, вул. Ольмінського, 17